

KLAIDO PERMINO DAKTARO DISERTACIJA APIE XVI–XX A. LIETUVOS IR LATVIJOS LUOTUS

2009 m. birželio 26 d. Klaipėdos universitete Humanitarinių mokslų fakulteto Istorijos katedros doktorantas Klaidas Perminas apgynė humanitarinių mokslų (istorijos srities) daktaro disertaciją tema „XVI–XX a. luotai iš dabartinių Lietuvos ir Latvijos teri-

torijų“. Ji buvo išleista atskira mažo tiražo (20 egz.) 256 puslapių knyga, kurioje 185 puslapius užima tekstas, 12 puslapių – panaudotų šaltinių ir literatūros sąrašas. Disertacija turi 30 priedų (56 iliustracijos ir 2 lentelės). Dalį disertacijoje nagrinėjamų temų disertantas 2005–2008 m. paskelbė 4 straipsniuose. Disertacija buvo rengiama 2004–2009 m. vadovaujant prof. habil. dr. Vladui Žulkui. Disertacijos gynimo taryboje dalyvavo dr. Gintautas Zabiela (posėdžio pirmininkas, Klaipėdos universitetas), prof. dr. Rimantas Balsys (Klaipėdos universitetas), dr. Mindaugas Bertašius (Kauno technologijos universitetas), habil. dr. Algirdas Girininkas (Klaipėdos universitetas), prof. habil. dr. Juris Urtāns (Latvijos kultūros akademija). Gynimas vyko universiteto Aula Magna konferencijų salėje (H. Manto g. 84) 15.00–17.40 val. Pirmininkaujantįjam trumpai pristačius gausius K. Permino byloje esančius dokumentus, disertantas pateikė pagrindinius disertacijos teiginius.

Pagrindinis darbo objektas yra dabartinių Lietuvos ir Latvijos respublikų teritorijose XVI–XX a. naudoti luotai. Luotu įvardinama iš vieno medžio kamieno išskobta vandens transporto priemonė. Darbo tikslas buvo ištirti minėto laikotarpio ir minėto regiono luotus, pagrindinį dėmesį skiriant jų gaminiui, konstrukcijai ir naudojimui. Tikslui pasiekti buvo iškelti 8 uždaviniai: surinkti ir išanalizuoti

visus išlikusius luotų įvardus; tipologizuoti ir aprašyti jų konstrukcijos elementus bei nustatyti gamimo būdus; ištirti įvairius luotų naudojimo aspektus (vieta, paskirtis, naudojimo trukmė, keliamoji galia ir kt.); nustatyti ir išanalizuoti luotuose naudotus įrankius, varymo būdus ir tam skirtus įrankius; išskirti luotų tipus; pagal sudarytą konstrukcijos elementų tipologiją nustatyti aptariamo laikotarpio luotų konstrukcijos evoliuciją; palyginti Lietuvos ir Latvijos teritorijose naudotus luotus. Darbui panaudota visa prieinama medžiaga: išlikę luotai arba jų dalys, archeologinė, etnografinė ir ikonografinė medžiaga, gyvų luotų meistrų ir naudotojų pasakojimai, atlikto eksperimento (Plateliuose buvo pagamintos ir išbandytos dviejų XVI a. luotų kopijos) duomenys. Pavyko užfiksuoti 42 luotų įvardus Lietuvos ir 63 – Latvijos teritorijoje. Beveik visuose atsispindi įvairūs jų gamavimo, konstrukcijos arba naudojimo momentai. Tipologiškai išskirtos 2 luotų konstrukcijos elementų grupės: pagrindiniai (korpusas, priekis ir galas) ir papildomi elementai (pertvaros, sėdynės, sparnai ir rankena). Sudaryta atskira kiekvieno iš šių elementų tipologija. Pagrindiniai luotų gamavimo būdai buvo skobimas vedega ir kirviu, išdeginimas ir gamyba išplėtimo būdu. Nustatytos luotų naudojimo vietos yra ežerai, upės, kanalai, kūdros, grioviai, marios ir jūra. Paskirtis – žvejyba, vandens gyvūnų medžioklė, žmonių ir krovinių gabenimas, persikėlimas per vandens telkinį, susisiekimas potvynio metu, pramoginis plaukiojimas, kaip pagalbinė vandens transporto priemonė, lydint didesnius laivus ar sielius. Nebetinkami plaukioti luotai buvo pritaikomi buityje kaip geldos arba loviai, apversti dugnu į viršų ežerų pakrantėse – kaip lieptai, pastaruoju metu – kaip dekoratyvinis sodybų elementas. Išskirtos 3 grupės luotuose naudotų įrankių: samčiai vandeniui išsemti, inkarai, varymo įrankiai (irklai ir kartys). Luotai tipologizuoti pagal jų konstrukcijos analogijas ir geografinį paplitimą. Lietuvoje išskirti 3 jų tipai (Lynežerio, Nemuno ir Platelių), Latvijoje – 2 (Dubicos ir Niedrajo). Kaip atskira vandens transporto rūšis išskirtinos luotvaltės – pereinamasis tipas tarp luotų ir valčių, panašios į luotą, tačiau pagamintos iš atskirų lentų. Pagrindiniai skirtumai tarp lietuviškų ir latviškų yra

tie, kad jie gaminti iš skirtingų medžių rūšių: Lietuvoje dažniausiai iš ąžuolo, pušies, drebulės, Latvijoje – iš eglės, liepos, rečiau iš pušies. Lietuviškiems gaminti buvo naudojami stambesni medžiai. Lietuvoje žymiai daugiau luotų su pertvaromis. Latvijoje luotai daugiau ir ilgiau naudoti.

Po disertacijos pristatymo kalbėjo darbo vadovas V. Žulkus. Jis nušvietė disertanto susidomėjimo luotais kelią nuo pirmųjų ekspedicijų Plateliuose iki luotų replikų statybos, paaiškino pastarųjų naudą platesniame kontekste. V. Žulkus pastebėjo, kad paskelbus šį darbą kokius 50 metų Lietuvoje ši medžiaga bus išsemta, todėl pasiūlė apsigynus perimti iš jo skaityti kursą magistrantams Gamtos ir matematikos mokslų fakultete „Jūrinis kultūros paveldas“.

Toliau žodis buvo suteiktas oficialiems oponentams. Dr. Waldemar Ossowski (Lenkijos jūrų muziejus, kalbėjo angliškai) išsamiai aptarė disertacijos struktūrą, pateikęs nedidelių patikslinimų pripažino ją esant tinkamą. Jis pabrėžė luotų tipologijos griežtumą ir tikslumą bei atitinkamą jos taikymą tyrime. Labai sėkmingos tyrimo išvados padarytos sisteminant įvairius duomenis apie luotus, kartu pastebėtas chronologinių duomenų neatitikimas Platelių luoto atveju. Apskritai disertacija įvertinta kaip bent keliems mokslams labai svarbus inovacinis darbas. Atsakyme oponentui K. Perminas trumpai paaiškino pastebėtus netikslumus, ypač dėl Platelių luoto datavimo, laikydamas jį daugiau paties radiokarbono metodo trūkumu.

Kadangi kitas oponentas prof. dr. Albinas Kuncevičius (Vilniaus universitetas) disertacijos gynime nedalyvavo (tuo metu buvo išvykęs į užsienį), pirmininkaujantis perskaitė jo atsiliepimą apie K. Permino disertaciją, kur pabrėžtas akivaizdus darbo naujumas, luotų įvardų lingvistinės analizės korektiškumas, argumentuota jų tipologija. Gerai įvertintas skyrius apie Platelių tipo luotų eksperimentinę gamybą. Jokių esminių priekaištų dėl disertacijoje ginamų teiginių A. Kuncevičius neturėjo, išskyrus smulkmenas, kurias disertantas patikslino atsakomajame žodyje.

Toliau pasisakė gynimo tarybos nariai, pirmaisia svečias iš Latvijos J. Urtanis. Jis (kalbėjo

angliškai) pažymėjo, kad nors Baltijos šalys turi nemažai povandeninio paveldo, jo mokslinis apibendrinimas nedidelis. Šiuo aspektu K. Permino darbas įvardintas kaip naujas vėjas tokio paveldo tyrinėjimuose Baltijos jūros pietinėje dalyje. Nors luotų tyrimų Lietuvoje ir Latvijoje būta ir anksčiau, K. Perminas juos atliko nauju, aukštesniu lygiu. Tačiau paminėtina, kad Latvijoje dar 1980 m. buvo padaryta luoto replika ir šis procesas dokumentuotas kino juostoje bei aprašytas. Disertacijos vertė galėtų išaugti panaudojus folklorinę medžiagą. Kiek suabejota aptariamoms temoms chronologija – gal reikėjo ją pradėti nuo akmens amžiaus? Pastebėta, kad luotų gamybos technika buvo panaši į skobtinių karstų gamybos techniką. Pati disertacija įvertinta kaip labai naudingas darbas, nors kyla klausimas, ar luotų tipologinė įvairovė gali būti aiškinaama vien tik geografiniu požiūriu.

R. Balsys savo pasisakymą suskirstė į 4 grupes: disertacijos privalumai, diskusinės pastabos, apibendrinimas ir palinkėjimas. Privalumais laikytini temos aktualumas, reikšmingumas bei naujumas, taip pat kritiškas ankstesnių mokslininkų darbų vertinimas bei pasiūlyta nauja luotų tipologija. Diskusinio pobūdžio yra luotų įvardų skyrelis, kuriame autoriaus kaip istoriko kompetencija kiek viršija jo galimybes, tačiau tai nemenkina disertanto atlikto didžiulio, gražaus ir kruopštaus darbo. Kaip palinkėjimas K. Perminui išsakyta mintis į luotų tyrimus įtraukti ir kalbininkus, folklorininkus, galbūt etnologus.

M. Bertašius pažymėjo, kad pats darbas palieka gana neblogą įspūdį, tačiau vertinant kyla keli klausimai, į kuriuos norėtųsi aiškaus doktoranto atsakymo. Jie susiję su luotų datavimu. Kodėl netaikytas dendrochronologinis datavimas? Ar disertacijos autoriui neteko peržvelgti Balio Buračo archyvinių nuotraukų? Ar tipologizuojant luotus galima neįvertinti gamybos technikos? Būtų buvę įdomu pamatyti, kaip tipologija charakterizuoja patį luotą. Kai kuriais atvejais gana daug dėmesio kreipiama į smulkmenas. Pats darbas savo struktūra ir turiniu atitinka disertacijai keliamus reikalavimus, o išsakytos pastabos vertintinos kaip neišnaudotų galimybių apžvalga.

A. Girininkas K. Permino daktaro disertaciją įvardino kaip etnologinį-archeologinį darbą. Empiriniai jo aspektai yra išsamūs. Lietuvos ir Latvijos luotai turi daugiau panašumų negu skirtumų. Matyt, tam įtakos turėjo panaši regiono socioekonomikos istorija. Socioekonominiai aspektai darbe galėjo būti labiau išryškinti. Disertacijoje yra netikslumų, ypač dėl luotų datavimo. Dendrochronologinį datavimo būdą galima naudoti ir nepjaustant dirbinio. Disertacijoje nepanaudoti paleogeografiniai duomenys, nes dabartinis hidrografinis regiono vaizdas, palyginti su ankstesniais laikais, yra nemažai pakitęs. Reikėjo pateikti medžiagos, kokiais aspektais luotas buvo naudojamas per laidotuves. Visa tai galima patikslinti rengiant monografiją.

G. Zabiela pabrėžė du disertacijos aspektus: kalbinį – etimologinį ir tipologinį. Dėl luotų įvardų ką nors iš esmės prieštarauti ne filologui sunku, o tipologinis aspektas savaime yra geras. Kyla klausimas: ką ši tipologija duoda? Galimas atsakymas nuskambėjo iš disertanto lūpų gynimo metu – tipologija padeda datuoti ir plačiau interpretuoti luotų dalis, kurios (o ne sveiki luotai) ir sudaro didžiąją luotų dalį. Atrodo, kad prie luotų temos Lietuvoje bus galima grįžti anksčiau negu po 50 metų, nes dar yra nepanaudotų ikonografinių šaltinių. Per pastaruosius 10–15 metų akvalangininkai iš ežerų nuolat iškelia naujų egzempliorių. Luotas, ko

gero, yra pati seniausia transporto priemonė, tad joje vargu ar galima ieškoti kažkokių etninių indikatorių ar kitokių regioninių skirtumų.

Po kiekvieno tarybos nario pasisakymo K. Perminas atsakydavo į iškeltus klausimus, patikslindavo diskutuotinas vietas, paaiškindavo savo poziciją vienu ar kitu klausimu. Daugiau dėmesio jis skyrė luotų chronologijos klausimams, vietai žmonių dvasiniame gyvenime. Pabrėžta, kad dėl luotų etimologijos konsultuotasi su viena geriausių Lietuvos etimologijų prof. Audrone Kaupiene. M. Bertašius ir A. Girininkas su disertantu dar diskutavo apie upių luotus, laivo formos kapus.

Disertantas sulaukė ir klausytojų klausimų. Teirautasi dėl darbo chronologinių ribų (I. Masiulienė), įvardų ir radimviečių koreliacijos (E. Prancėnaitė). Tačiau bene išsamiausiai pasisakė dr. Vykintas Vaitkevičius. Jis iškėlė klausimus, ar darbo išvadas galima taikyti kitose kaimyninėse šalyse (pirmiausia Baltarusijoje), kad luotų pažinimui labai svarbios yra upių baseinų teritorijos. Luotai geriausiai išsilaikė archajinėse kultūrose, kurių relikto daugiau yra Baltarusijoje, tad jų atskleidimui reikia plačiau naudoti šio regiono luotų etimologiją ir tautosaką. Į visus šiuos klausimus disertantas irgi atsakė.

Po slapto balsavimo tarybos nariai vienbalsiai nutarė Klaidui Perminui suteikti humanitarinių mokslų srities istorijos krypties daktaro mokslo laipsnį.

Gintautas ZABIELA

LAURYNOS KURILOS DAKTARO DISERTACIJA „SOCIALINĖ ORGANIZACIJA RYTŲ LIETUVOJE III–XII A. (LAIDOJIMO PAMINKLŲ DUOMENIMIS)“

2009 m. lapkričio 6 d. Vilniaus universitete, Istorijos fakultete, Laurynas Vytis Kurila apgynė humanitarinių mokslų daktaro disertaciją „Socialinė organizacija Rytų Lietuvoje III–XII a. (laidojimo paminklų duomenimis)“. Darbo vadovas – prof. hab. dr. Mykolas Michelbertas, mokslinis konsultantas – prof. dr. Rimantas Jankauskas,

oponentai – doc. dr. Gintautas Vėlius, doc. dr. Valdemaras Šimėnas, gynimo tarybos nariai: prof. dr. Aleksiejus Luchtanas, doc. dr. Arūnas Barkus, dr. Vykintas Vaitkevičius, dr. Andra Simniškytė.

Disertacijos tikslas – socialinių santykių Rytų Lietuvoje geležies amžiuje analizė laidojimo paminklų duomenimis. Ja siekiama pateikti visuomenės socialinės organizacijos ir jos raidos studiją.

Pagrindiniai darbe ginami teiginiai: laidojimo paminklo konstrukcija ir įkapės atspindi mirusiojo gyvenime turėtą socialinį statusą; kiekvieno individo padėtį sąlygojo amžius, lytis, įgyta ir įgimta padėtis, o šių faktorių reikšmė buvo nevienoda at-